MAKTAB O‘QUVCHILARIDA IJODIY QOBILIYATLARNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Yusupova Ziyoda Ikrom qizi
Guliston davlat pedagogika instituti
Pedagogika ta‘lim yo‘nalishi magistranti
Email:yusupovaziyoda2001@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini oshirishda bir qancha usullar va ular orqali amalga oshirilishi va o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari borasida fikr yuritilgan. Muammoli ta’lim orqali o‘quvchilar ijodiy faoliyatini shakllantirish yo‘llari qiyosiy tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: ijodiy qobiliyat, ijodkorlik, ijodiy fikrlash, tafakkur, faollik, mustaqillik, mas’uliyatni rag‘batlantirish, ta’limga texnologik yondashuv, ko‘nikma, malaka, intellekt, faoliyat, muhit, tajriba, iste’dod.

Abstract: This article discusses the development of students’ creative abilities, a number of ways to improve students’ creative abilities and their implementation, and the pedagogical-psychological features of developing students’ creative abilities. Ways of formation are comparatively analyzed.

Key words: creative ability, creativity, creative thinking, thinking, activity, independence, responsibility promotion, technological approach to education, practice, qualification, intelligence, activity, environment, experience, talent.

Bugungi kunda jamiyatimizda amalga oshirilayotgan barcha islohotlar kelajak avlodning ertangi kuni, uning farovonligi yo‘lida qo‘yilayotgan tamal toshi desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyevning yoshlar bilan bo‘lgan uchrashuvlarida “Ma’lumki, yosh avlod tarbiyasi hamma zamonlarda ham muhim va dolzarb ahamiyatga ega bo‘lib kelgan. Ammo biz yashayotgan XXI asrda bu masala haqiqatan ham hayot-mamot masalasiga aylanib bormoqda”, - deya ta‘kidlaganlar.

Aytishimiz mumkinki, bugungi yosh avlodni rivojlanishida iqtidori, qobiliyatlari, imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda ularni ta’lim-tarbiya jarayoniga jalb etish, bunda mamlakatimizda qad ko‘tarayotgan zamonaviy innovatsion maktablar faoliyatini kengaytirish, umumta’lim maktab bitiruvchilarini savodxonlik darajasini yanada oshirish masalalari davlatimiz siyosati oldidagi muhim vazifalarga aylanib bormoqda.

Hozirgi vaqtda ijodiy jarayon o‘quvchidan bilim, ko‘nikma, malaka, tajriba va iste’dod bilan birga, shijoat, chidam, aniqlikni talab qiladi. O‘quvchilarning kuchli bilim olishi, ruhiy va jismoniy jihatdan yetuk shaxslar bo‘lib, ulg‘ayishini ta’minlash ularning qobiliyat va iqtidorini, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, intelektual salohiyatini yuzaga chiqarish, ular qalbi ongi va shuurida vatanga sadoqat va fidoyilik tuyg‘ularini rivojlantirish ziyolilar oldiga katta mas’uliyat yuklaydi. Ajdodlari buyuk yurtning avlodlari ham buyuk bo‘lishi kerak.

Umumiy o‘rta ta’lim tizimida o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish borasidagi muammolar bugungi kunning dolzarb muammosi hisoblanadi. Shuning uchun, “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonunda mustaqil fikrlaydigan, yuqori malakali mutaxassis kadrlar tayyorlash tizimi aks ettirilgan.

S.Leytes qobiliyatni maqsadli rivojlantirish masalalarini tadqiq qilgan yetakchi psixologlardan biri hisoblanadi. U asarlarida bolalarning qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirish bo‘yicha muhim ilmiy asoslarni yaratgan. Leytesning fikricha qobiliyatni maqsadli rivojlantirish masalalarining tadqiqotlari bir necha muhim jihatlarni o‘z ichiga oladi: Individual yondashuv, ya’ni har bir bolaning o‘ziga xos individual qobiliyatlari borligi va pedagogik jarayonlarni individual ehtiyoj va imkoniyatlarga moslashtirish orqali qobiliyatlarni samarali rivojlantirish mumkinligini aytgan.

Metadologik yondashuv, ya’ni psixologik testlar, kuzatish, suhbat va boshqa diagnostika usullaridan foydalanish orqali bolalarning qobiliyatlarini baholash va rivojlantirish bo‘yicha tavsiyalar bergan.

Ijtimoiy va madaniy yondashuv ya’ni qobiliyatlarni rivojlantirish faqatgina individual jarayon bo‘lmasdan, ijtimoiy va madaniy omillar bilan ham chambarchas bog‘liq bo‘lib, oilaviy muhit, ta’lim tizimi, jamiyatdagi qadriyatlar va an’analar qobiliyatlarni rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Leytesning tadqiqotlari bugungi kunda ham qobiliyatlarni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik va psixologik amaliyotlar uchun muhim nazariy asos bo‘lib, xizmat qiladi.

Badiiy va ijodiy faoliyatni tashkil qilishda o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir strategiyasini tanlash muhimligini esga olish lozim. Amalda, tadqiqotchilar ta’kidlaganidek, o‘zaro ta’sir strategiyasini tanlashda odatda ikkita usul qo‘llaniladi:

- tashqi tomondan rivojlanish, shaxsning ichki dunyosiga aralashish sifatida, unga ishlab chiqilgan usullar, faoliyat normalari va xatti-harakatlarini yuklash;

- faollik, mustaqillik, mas’uliyatni rag‘batlantirish, shaxsga hurmat ko‘rsatish, unga xos bo‘lgan imkoniyatlarni ochib berish, ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish kabi ichki tomondan rivojlanish.

Ijodkor kishiga xos bo‘lgan bu xususiyatlar faqat demokratik muloqot uslubi tufayli shakllanadi. Bunday holda, o‘qituvchi insonning individual xususiyatlarini, uning tajribasini, ehtiyojlari va imkoniyatlarining o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga oladi, shuningdek, u baholashda ob’ektiv, bolalar bilan aloqada ko‘p qirrali va tashabbuskor bo‘lishi kerak.

Eng samarali – bu ijodiy faoliyatga qo‘shma ehtirosga asoslangan muloqot. Ushbu uslubning asosini o‘qituvchining yuqori professionalligi tashkil etadi. Zero, ijodiy izlanishga bo‘lgan ishtiyoq nafaqat kommunikativ faoliyat natijasidir, balki umuman ko‘proq darajada pedagogik faoliyatga bo‘lgan munosabat natijasidir. Ko‘pgina o‘qituvchilarning fikriga ko‘ra, maktab o‘quvchilarining badiiy va ijodiy faoliyatini tashkil qilishning eng muhim sharti – bu nafaqat qiziqishni, nostandart yechimlarga bo‘lgan didni, ahamiyatsiz fikrlash qobiliyatini rivojlantirish bilan emas, balki yangi va g‘ayrioddiy narsalarni idrok etishga tayyorlikni rivojlantirish, ulardan foydalanish va amalga oshirish istagi bilan yaratilgan ijodiy muhitni yaratishdir.

Qobiliyatlar – samarali faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun shart bo‘lgan shaxsning individual psixologik hususiyati hisoblanadi.

Hozirgi vaqtda qobiliyat tushunchalari juda katta, ammo eng mashhuri taniqli amerikalik olim J.Renzulli tomonidan ishlab chiqilgan qobiliyat tushunchasi bo‘lib, unga ko‘ra qobiliyat uch xususiyatning kombinatsiyasi hisoblanadi:

- Intellektual qobiliyatlar (o‘rtacha darajadan yuqori);
- Ijodkorlik;
- Qat’iyatlilik (vazifaga yo‘naltirilgan motivatsiya).

Qobiliyatli shaxsning ko‘nikma va malakalari ko‘p qirrali va mukammallashgan bo‘ladi. Bevosita qobiliyat-ko‘nikma va malakalarning paydo bo‘lishi jarayonida shakllanadi. Hamma maxsus qobiliyatlarni, inson faoliyatining asosiy turlarini uchga: fan, san’at, amaliyotga ajratish mumkin. Shunga binoan qobiliyatni milliy, badiiy va amaliy deb klassifikasiyalash mumkin. Bu turlarning har biri o‘z navbatida yana ma’lum turlarga bo‘linishini ko‘rish mumkin. Bular:

- Badiiy qobiliyat
- Ilmiy qobiliyat
- Amaliy qobiliyat
- O‘quv qobiliyatlari
- Nazariy va amaliy qobiliyatlar
- Ijodiy qobiliyatlar

Shaxsni ijodiy rivojlantirishda tadqiqotchilar turli xil psixologik maktablar va yo‘nalishlarning yutuqlariga murojaat qilishadi. Bugungi kunda insonning ijodiy salohiyati va ijodiy rivojlanish sur’atini belgilaydigan ko‘plab ichki va tashqi omillar allaqachon ma’lum. Barcha intellektual qobiliyatlar qaysidir darajada ijodiydir, lekin birinchi navbatda bu fikrlash qobiliyatining ajralib chiqishi deya ta’riflanadi. Aksariyat mualliflar ijodkorlikni baholash mezoni sifatida yuqori mahsuldorlikni ta’kidlashadi. Shunday qilib, biron bir universal texnikani yaratish mumkin bo‘lmagani kabi ijodiy rivojlanish darajasini to‘la-tokis aniqlash mumkin emas, bu ham nisbiylikka asoslanadi.

O‘quvchilarda ijodiy qobiliyatlarning rivojlanishi ijodiy qobiliyatlarning tabiati va namoyon bo‘lishini belgilaydigan juda ko‘p turli xil omillarga bog‘liq. Asosan, ushbu omillarni uchta eng umumiy guruhga birlashtirish mumkin.

➢ Birinchi guruhga ijodiy shaxsning shakllanishini belgilaydigan tabiiy moyilliklar va individual xususiyatlar kiradi.

➢ Ikkinchi guruh ijtimoiy muhitning ijodiy qobiliyatlarning rivojlanishi va namoyon bo‘lishiga ta‘sirining barcha shakllarini o‘z ichiga oladi.

➢ Uchinchi guruh - bu ijodkorlik rivojlanishining faoliyatning tabiati va tuzilishiga bog‘liqligi.

Ijodkorlik o‘ziga xos xususiyatdir va u har bir bolada mavjud. Bundan tashqari, ijodkorlik bitta omil sifatida emas, balki har bir shaxsning ma’lum bir odamda turli darajalarda namoyon bo‘lishi mumkin bo‘lgan turli xil qobiliyatlarning birikmasi sifatida ko‘rib chiqiladi. Shuning uchun psixologlar hamda pedagoglar uchun barcha bolalar potentsial ijodiy bo‘lishi kerak. Pedagog uchun bolaning o‘ziga xos individual ijodini sezish va uni rivojlantirishga intilish juda muhimdir.

Uzluksiz ta’lim tizimida raqamli va innovatsion texnologiyalarning dolzarb muammolari

Ijodkorlik faoliyat mobaynida rivojlanadi, ko‘plab tadqiqotchilar ijodiy bo‘lmagan tafakkur uslubining shakllanishining sababini o‘quv jarayonida bolalar doimiy ravishda “yopiq turdagi” vazifalar bilan, ya’ni berilgan elementlar to‘plamiga va yagona to‘g‘ri yechimga ega bo‘lgan vazifalarda deb ta’kidlashadi. Bolalarda mashg‘ulotlar natijasida ilgari shakllangan bilim va faoliyatga asoslangan fikrlash turi shakllanadi. Ijodiy qobiliyatlar, agar bola “Ochiq turdagi” vazifalar bilan ishlash imkoniyatiga ega bo‘lsa, shakllanishi mumkin. Ushbu vazifalar yechim usulini tanlashda to‘liq mustaqillikni anglatadi va muammolarga har qanday yechimni taklif qilishda bolaga ijodiy yondashish imkoniyatini beradi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, boshlang‘ich ta’lim jarayonida o‘quvchilarning ijodiy faoliyatini rivojlantirish uchun turli shart-sharoitlarlarni yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Buning uchun ta’lim talablarini aniqlash va shu talablar asosida uning ustuvor yo‘nalishlarini izlanuvchi ta’lim, muammoli vaziyatlar yaratish va ta’limga texnologik yondashuv asosida tashkil etilishi o‘quvchilar ijodiy faoliyatini rivojlantirishning samaradorligiga zamin tayyorlaydi. Boshlang‘ich ta’lim o‘quvchilar bilim olishining poydevori hisoblanar ekan, mazkur sinfdan boshlab, o‘quvchilarda ijodiy faoliyatni rivojlantirishni taqozo etadi. Shunday ekan o‘quvchilarda ijodkorlik, ijodiy faoliyatni rivojlantirish lozimligi kun tartibidagi muammo bo‘lib qoldi. Zero, o‘quvchilarda ijodiy faoliyatni rivojlantirishda o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini e’tiborga olish, ta’limni samarali tashkil etishda darslarni noan’anaviy tarzda o‘tkazish, darslarda innovatsion metodlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. O‘quvchilarida ijodiy faoliyatni rivojlantirish ularni har tomonlama yetuk bo‘lishiga xizmat qiladi.

O‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish- pedagogik muammo sifatida ekanligini tahlil qilar ekanmiz, O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini isloh qilishning ustuvor yo‘nalishlarini belgilash, zamonaviy bilim va yuksak ma’naviy- axloqiy fazilatlarga ega, mustaqil fikrlovchi, yuksak malaka tajribasiga ega kadrlarni tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022- yil 28- yanvardagi PF-60-son Farmoni asosida “2022- 2030- yillarga mo‘ljallangan taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni qabul qilinganligi ayni mazkur muammolarni bartaraf etishga qaratilganligini e’tirof etish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasiyaning “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni- T.:2020-yil. 23-sentabr//O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi.
2. Mirziyoyev Sh.. “2022- 2026 yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli Farmoni.
3. Mirziyoyev Sh.. O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030- yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi. 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son Farmoni.
4. F.I.Xaydarov N.I.Xalilova “Umumiy psixologiya” Toshkent-2009
5. Alieva E.G. Ijodiy qobiliyat va uning rivojlanish shartlari // Ta’lim faoliyatini psixologik tahlil qilish M.: IPRAN. 1991.
6. Ponomarev Ya.A. Ijodiy fikrlash psixologiyasi.- M., 1960
7. Vygotskiy L.S. Ta’lim psixologiyasi // Psixologiya: klassik asarlar. № 3. - M., 1996